

Ar-namys hakynda oýlanmalar

Category: Jemgyýetçilik tankydy, Kitapcy, Oýlanmalar

написано kitapcy | 23 января, 2025

Ar-namys hakynda oýlanmalar AR-NAMYS HAKYNDА OÝLANMALAR

Ilden artykmaç bilyän zadym-a ýok. Göwnüme bolmasa, beýleki

halklara garanyňda, musulman ymmatynyň ar-namysynyň has güýçlüdigini, has berkdigini, durky bilen uýýandygyny, ony gözüniň görevi ýaly saklaýandygyny ýüregim syzyp dur. Ar-namysyň ýöne-möne zat däldigini bilmeýän türkmen ýok bolsa gerek. Onuň ýowuz-ýowuz öwrümleri, müñ dürli a:llary bar weli, musulman ymmatynyň başyna Ýaradan Biribar salmawersin diýip dileg etmeli bolýar. Gadymy zamanlardan bări ene topragymyzyň üstünde ar-namysly türkmen halky ýaşapdyr, nesil ýaýradypdyr. Olar keramatly ojagyny, ojagyň eýelerini, gelin-gyzlary, Watanyny kese ýerli gelmişeklere bermejek bolup, şirin janlaryny orta goýupdyrlar. Gaýduwsyz söweşipdirler, jan alyp, jan beripdirler. Ar-namysyň gözbaşy gelin-gyzlary gorapdyrlar, ganly penjeleriň gysajyna bermändirler.

Könelerimiz pirler weli bolupdyr, boljagy-geljegi aç-açan bilipdirler diýerdiler. Dünýä welisi, keramatly, gudratly, akyl gämisi Magtymguly Pyragy özünden öňki zaman geçmişleriniň şänigini döwüp, maňzyny ýuwdupdyr. Boljak-geljegi-de eliniň aýasynda ýaly görüp bilipdir. Dana Magtymguly Pyragynyň uç-gyraksyz döredijiliginde ar-namysa, ynsan mertebesine, gelin-gyzlara, ýigitlere uly orun berilýär. Ar-namys hakynda oýlanjak bolsak, weli şahyryň goşgy setirlerine ýüzlensek, sözlejek sözümüz tagamly bolar. Asyrlary agdaryp, biziň günlerimize ýeten şol setirleriň içinde buýsançlyssy-da, ýangynlysy-da bar. Käbir mysallar:

Gözel bardyr gözellerden zyýada,

Anyň hyzmatynda durasyň geler.

Edepli-ekramly, mylaýymzada,

Tä ölinçäň bile ýoresiň geler.

Ýa-da:

Dünýä ýüzi meñzär duzsuz tagama,

Söz içinde gelin-gyz hem bolmasa.

Ýangynly setirlerini-de ýatlamaly bolýar:

Huda buýrugyndan aýrylan juwan

Oýnaşyndan haram köle getirmiş.

Ýa-da:

*Rüstem Zal bolupdyr azan aýallar,
Ärine jür bolan juwan galmady.*

«Akylsyz akylliydan, akyllly nakyldan öwrener» diýen pederlerimiziň pähimi bar. Türkmen nakyllary, pederleriň pentleri barasynda oturyp-oturyp pikir edýärsiň, haýranlar galýarsyň. Haýran galmaçça-da däl. «Türkmeniň gadymy atababalary akylyň öýjügi bolupdyr-ow!» diýen buýsançly pikir bütin durkuňy heýjana getirýär. Şeýle bolandoň türkmen nakyllaryndan, pederleriň pähimlerinden käbirini ýatlamaly bolýarys:

«Gyzyny urmadyk – dyzyna urar».

Ýa-da:

«Ogully bolup ogra gülme, gyzly bolup – lola».

Beýle diýildigi – ogul-gyzymyz agy-garany saýgaryp, durmuş ýoluna ymykly düşyänçä, ýüzlerinden dözümliräk daralyň diýildigi bolýar. Ene, esasan, gyzy terbiýelemeli bolýar. Häli-şindi ar-namysyny goramagyny, edep-ekramly bolmagyny gazanmaly. Elbetde, ene nusga alarlyk bolmaly. «Enesini görde, gyzyny al» diýemn synagly nakylyň bardygyny mahal-mahal ýatlamak zerurdyr. «Ene görellesi – gyzyň ýörelgesi» hem diýilýär. Enäniň görellesi bolmasa, gyzyň ýörelgesiniň bolmajakdygyny käýarym görerdik. Şeýle maşgala bilen gatnaşylmazdy. Göze görnüp duran gyzyň iňrik garalanda öýden çykanda: «Bimahal nirä ugradyň? Hany, dön yzyňa!» diýmeseň, gör-bak, nireden çykjak! Ýetginjek ogluň gijäň gylla ýary öye dolananda: «Şu mahal entäp nireden gelýäň? Şu iň soňky gezek bolsun» diýmeseň, soňra gözümize ýaş aýlap, maňlaýymyzy ýumruklanymyza ne peýda!

Öňler göbegeneler çaganyň göbegini kesende, gyzyň göbegini içinde gömerdiler. Oglanyň göbegini bolsa, düýäniň guýrugyna daňardylar. Beýle edildigi – gyz kemala gelende, dört tärimiň içinde haly, palas, garçyn dokamak, çatyn-tikin bilen gümra bolmagyny arzuw etdikleri bolardy. Ogul bolsa gezermen,

edermen, goýun-guzy bakarman, bedew münüp, menzilleri sökermen, kerwen gurap, argyş çekermen merdana ýigit bolmagy küýselerdi. Daşardan gazanç etmek erkek kişileriň, öý işini ýerbe-ýer etmek naçarlaryň işi bolýardy. «Erkek gezse yrsgy açylar, aýal gezse syrty açylar» diýerdiler. «Yryma uýan yranmaz» hem diýip aýdardylar.

Ir döwürlerde setanda-seýranda biri goýun ogurlan bolsa, onuň üsti açylsa, oba ýaşulular ogryny, goýun eýesini çagyryp, goýun ogrusyna her aýagyna bir goýun tölärsiň diýerdiler. Bu gadymdan gelýän ýörelge. Soňra ogryny ýekirerdiler. Gapylara gulp urulmazdy. Gulp-açaryň ady-sory ýokdy. Ir döwürlerde azgyn gelinleriň saçyny kesip, eşege ters mündürip, atasy öýlerine elter ekenler. Eger-de arly-namysly doganlary bar bolsa, damagyny çalyp, ýol ugrunda gömer ekenler. Geçen ýolagçy onuň üstüne daş oklap, nälet okar ekenler. Beýle ýagdaý çendenaşa seýrek bolupdyr. Bir ýerde bolan bolsa, agyzdan-agza geçip, türkmen topragynyň ähli ýerine ýaýrapdyr; aýy rowaýata öwrülipdir. Şeýle rowaýaty eşiden gelinleriň aýagyny gysyk basjak gümany bolmandyr. Beýle diýildigi gadymy türkmenler zalym bolupdyr diýildigi däldir. Bu ýerde türkmeniň ar-namysy durmuşda has beter ileri tutdugydyr. Ar-namysyna deglen türkmen mal-mülk, gazna beýle-de dursun, ýalançy dünýäni terk edýär.

Türkmenler enäni keramatly ojak, gyz-gelinleri başynyň täji, ogullaruny halal ojagyň eýesi hasaplapyrlar. Ene-atanyň ogulgazyndan gazanjyny gaýgyran wagty bolmandyr. Gyzyny durmuşa çykaranda, şayý-sepleri inere ýük bolupdyr.

Altmyşy agdaryp, ýetmişé ýetip baryanlar bilyändirler. Sowuk düşüberende, türkmen öylere ojakbaş düşelerdi. Ojakbaşyň sag gonjy ogullar, myhman gelse myhmanlar üçin, cep gonjy enegyzlar, töri öý eýesiniňii bolardy. Gyz, myhman gelse, töre bakyp oturardy. Ýalňışyp-ýazyp gyz myhmalyň yüzüne seretse, enesi süýem barmagyny dişlärди. Beýle etdigi gyzyna utanmaýarmyň diýididi. Gözünüň gyýtagy bilen seretse, «töre bakyp otur» diýididi. Üme, herekete gyzlar düşünerdiler. Enesiniň talabyny berjaý ederdiler. Oglanlar atasy bir zat sorasa jogap berseler-de, ýanynda kelam agyz gep

gozgamazdylar.

Soňky wagtlar ýaşlaryň arasynda ýuze çykýan nogsanlyklar türkmenleriň hiç birini-de biperwaý goýýan däldir. Käbir bolýan zatlary eşidenimizde hyrçymyzy dişläp, başymyzy ýaýkanymyzy bilmän galýarys. Tolgunmaz ýalymy, öz-özüñden utanmaz ýalymy, ýetişip barýan ogul-gyzyňa, agtygyňa howsalaly garamaz ýalymy. Hiç bir türkmen gelin-gyzlaryň baryny biraýakdan sürmez. Ony ýadyna-da salmaz. Aýagyny gyşyk basýanlar her şäherde 100-e golaý bolanda-da, bu howsalaly ýagdaý. Bozgakçylygyň tutasyp gitmegi ahmal. Ätiýajy elden gidermek bolmaz. Zeýrenç, öýke-kine, sussupeslik iş bitirmeyär. Agzybirlik, asudalyk, ruhubelentlik, zähmet barýerinde üstünligem, rowaçlygam hökman bolýar. Halk köpçülügi muňa oňat düşünýär.

Käbir mugallymlar nogsanlygy ene-atadan, käbir ene-ata mekdep mugallymlaryndan görjek bolýar. Iki tarapyndan-da bolmagy mümkün, muny seljermek aňsat iş däl. Men-ä, esasan, sowet döwründen görýärin. 70-nji ýyllarda «komsomol toýy» diýip, türkmen nesline kyapdaş gelmeýän «toýy» tapdylar. Komsomoldyr Kompartiýanyň ýolbaşçylary «komsomol toýuny» türkmen ilinde täze açыş hasapladylar. Şol toýlaryň many-mazmuny, terbiyeçilik ähmiýeti ýokdy. Azgynçylygyň ugrudy. Ol toýa ýaşy çene ýetenlere barmak bolmaýardy. Ýeňilkelle ýigitsumaklar hil bir iş bitiren ýaly, «Pylan gyza limonada arak garyp berdim» diýip, döşlerine kakyp başladylar. Käbirlerinde gyz ýüzünüň perdeleri syryldy.

«Boş şagalaň» daňa golaýlardy. Ene «gyzym biri bilen gaçmasa ýagşy» diýip, gaýgy-gama gaplansa, atalaryň ýüzi sallandy. Olar ar-namys hakda sähelçe gep gozgasalar, aktiwsumaklar «köne pikirli» diýip, başlaryna ýok oýun salardylar. «Boş şagalaň» barha howalandy, ýetjek derejesine ýetdi. Soň-soňlar köçäniň ugrunda toparlanyşyp barýan gyzlaryň gülküsi al-asmana galardy. Indi ol bolgusyz gülkülere suw sepilen ýaly boldy. Şoňa-da ýaşulylar begenmäni duranok.

Ahlak kadalarynyň bozulmagyjy ene-atanyň mekdepden, mugallymlaryň bolsa ene-atadan görmekligi «Ýer gaty bolsa, öküz-öküzden görerlerine» meňzeýän ýaly bolup dur. Iki topar

bir göwrä öwrülmeli bolar. Ar-namysy goramak türkmeniň ähli nesline bagly. Ahlak meselesine möwsümleýin mesele diýip düşünmeli däl. Ar-namys gadymy kaddyna ýetýänçä arman-irmän, yzygiderli iş alyp barmagymyz zerur. Bu borja örän ätiýaçly çemeleşmeli. Iňňaniň gözünden sapak geçirilişi ýaly garamaly. Mekdeplerde oglan-gyzlara edep öwretmek işini sagatsaýyn güýçlendirmeli, dürli terbiýeçilik çärelerini yzygiderli geçirmeli. Mugallymlar döwre görä tijenmeli. Başlangyç klas mugallymlarynyň, klas ýolbaşçylarynyň her biri özüne berkidilen klas otaglarynda «Edepli okuwçylar» stendlerini döretmeli. Edepli okuwçylaryň fotosuratyny şol stendiň yüzüne berkitmeli. Ene-atalaryň ýygnaqyny klaslar boýunça geçirmeli. Ýygnaq gatnaşan edepli okuwçylaryn ene-atalary öz çagalarynyň edebine guwanar, begener. Şeýle edilse, edepli okuwçylaryň sanynyň aýba-aý köpeljegi ikuçsyzdyr. Her dürli kružoklar döretmeli. Her ugurdan netije gazanmaly. Okuwçylarda döredijilik täsirini döretmeli. Her bir çagada ýüregiň emri bilen gizlenip ýatan talant bardyr, şony oýaryp bilseň, okuwçylar bolgusyz nogsanlyklardan daşda durar.

Yslam dininiň kada-kanunlary, onuň jemgyýetdäki orny, ilaty, ylaýta-da, ýaşlary terbiýelemedäki roly, däp-dessurymyz bilen baglanyşykly gürrüňler gozgamak maksady bilen, her bir mekdepde din wekilleri bilen wagtly-wagtynda duşuşyklar geçirmeli.

Adam diýeniň, näme, bir täsin ýasawly-da, onuň dürs işleri-de, nädürs işleri-de bolýar. Ol nähili hereketleri etmeli, nähili hereketleri etmeli däl – bu soraglara şerigatdan doly jogap tapsa bolýar. Şerigat, bir söz bilen aýdylanda, dini kanundyr. Şu babatda dindarlar okuwçylara giň düşünje bererler.

«Zyýanyň ýarysyndan gaýtmak-da peýda» diýenleri. Häzirki mekdep okuwçylarynyň arasynda bolgusyz nogsanlygyň döremegine ýol bermäliň! Ar-namysy gorap saklamak asly türkmen bolan biziň uludan-kiçä her birimiziň jana-jan borjumyzdyr. Borjy ödemek bolsa biziň her birimiz üçin parzdyr.

Tatar ÜÝŞMEKOW. Jemgyýetçilik tankydy